

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Wapengebruik en letsel bij geweldsmisdrijven. Een onderzoek naar de samenhang van dader-, doelwit- en situationele kenmerken met de wijze van geweldpleging

Wilsem, J.A. van; Stobbe, Y.

Citation

Wilsem, J. A. van, & Stobbe, Y. (2006). Wapengebruik en letsel bij geweldsmisdrijven. Een onderzoek naar de samenhang van dader-, doelwit- en situationele kenmerken met de wijze van geweldpleging. *Tijdschrift Voor Criminologie*, 35-50. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/13996>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/13996>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Wapengebruik en letsel bij geweldsmisdrijven

Een onderzoek naar de samenhang van dader-, doelwit- en situationele kenmerken met de wijze van geweldpleging

Johan van Wilsem en Yvette Stobbe*

Over de wijze waarop geweldsmisdrijven worden gepleegd is relatief weinig bekend, zeker in vergelijking met andere onderzoekstradities op het gebied van geweld, zoals macroanalyses van de omvang van geweldscriminaliteit (bijvoorbeeld Van Wilsem, 2004) en microanalyses van risicofactoren voor de betrokkenheid bij (gewelds)misdrijven (bijvoorbeeld Sampson & Laub, 1993). Als gevolg van de beperkte kennis over de aard van geweldsdelicten staan nog veel vragen open over de omstandigheden die de ernst van geweldscriminaliteit beïnvloeden.

In dit artikel komt een tweetal zaken aan de orde met betrekking tot deze ernst. Ten eerste worden de omstandigheden bestudeerd die samenhangen met *wapengebruik* tijdens geweldsincidenten. Worden wapens bijvoorbeeld eerder gebruikt onder omstandigheden waarbij dit minder de aandacht trekt, zoals in het donker of binnenshuis? Of worden zij vooral gebruikt indien geweld wordt gepleegd tegen doelwitten die anders moeilijk onder controle zouden kunnen worden gehouden, zoals een man of een groep slachtoffers?

Ten tweede wordt stilgestaan bij de relatie tussen de aanwezigheid van wapens en het *letsel* van het slachtoffer. Ondervinden slachtoffers vaker letsel bij incidenten waarbij wapens zijn gebruikt of juist minder vaak, bijvoorbeeld omdat het slachtoffer zich bij vertoon van een wapen minder verweert?

In Nederland is weinig bekend over wapengebruik en letsel bij geweldsdelicten (Van der Laan & Nijboer, 2000; Oskam e.a., 1994). In het buitenland is meer bekend over de omvang van (vuur)wapengebruik en de aantallen geweldsslachtoffers met letsel (bijv. Krug e.a., 2002; Perkins, 2003). Niettemin zijn empirische toetsingen van *verklaringen* voor wapengebruik schaars (Anderson, 1999; Baumer e.a., 2003; Wilkinson, 2001). Ook bestaat weinig inzicht in de invloed die wapens hebben op de kans dat het slachtoffer letsel oploopt, enig Amerikaans onderzoek uitgezonderd (Bachman e.a., 2002; Baumer e.a., 2003; Felson & Messner, 1996; Kleck & McElrath, 1991; Wells & Horney, 2002).

De bevindingen uit deze studies kunnen echter, gezien de grotere beschikbaarheid van vuurwapens in de Verenigde Staten, niet zomaar gegeneraliseerd worden naar de Nederlandse situatie. Het is dan ook van belang meer inzicht te krijgen in de manier waarop (Nederlandse) daders zich tijdens geweldsincidenten gedragen.

* Wij danken de redactie en anonieme referenten voor het nuttige commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Om de samenhang te achterhalen tussen wapengebruik, letsel en kenmerken van geweldplegers, -slachtoffers en -situaties wordt in dit artikel gebruik gemaakt van informatie uit ongeveer 650 aangiftes van geweldsmisdrijven in Rotterdam. Gegevens uit deze dossiers zijn aan de hand van een gestructureerde checklist verzameld. Hiermee gaan wij ook na in hoeverre de omstandigheden die bijdragen aan het gebruik van wapens gelijk zijn voor verschillende vormen van geweld, zoals huiselijk geweld en straatroof.

Wapengebruik

Voor de verklaring van wapengebruik richt dit artikel zich op het toetsen van hypothesen van twee criminologische benaderingen: de gelegenheidstheorie en de subculturele theorie van delinquent gedrag. Hoewel andere theorieën, zoals het symbolisch interactionisme (Beke e.a., 2001) en de script theory (Cornish, 1994) ook mogelijkheden bieden om hypothesen af te leiden over geweldpleging (bijvoorbeeld over de invloed van cognities, betekenisgeving en gewoonten), laat de informatie uit aangiftedossiers niet toe om deze te toetsen. Voor dat doel biedt het afnemen van interviews onder geweldplegers meer mogelijkheden (zie bijv. Phillips & Cooney, 2005).

De gelegenheidstheorie en de subculturele theorie leggen de nadruk op uiteenlopende aspecten die wapengebruik beïnvloeden en komen daarom tot voorspellingen die soms wederzijds aanvullend en soms strijdig met elkaar zijn. De achterliggende oorzaak van deze verschillen is dat de theorieën uitgaan van *uiteenlopende doelen* die de dader heeft om het geweld op een bepaalde manier te plegen. In de gelegenheidstheorie beperkt het doel van het misdrijf zich tot de afhandeling van de situatie zelf, waarbij dominantie over of snelle coöperatie van het slachtoffer centraal staan. In de subculturele theorie wordt het plegen van geweld – en de manier waarop dat gebeurt – gezien als een middel ter versterking van het zelfbeeld en de identiteit binnen de eigen sociale groep (Cohen, 1955).

In de volgende paragrafen wordt een aantal omstandigheden benoemd die volgens de gelegenheidstheorie en/of de subculturele theorie een rol kunnen spelen bij de keuze van geweldplegers voor wapengebruik. Hierbij moet worden benadrukt dat alleen wordt ingegaan op aspecten die met de gebruikte gegevens meetbaar zijn. Weliswaar worden gelegenheidsstructuren en subculturen bepaald door factoren als de mate van sociale controle in een situatie en deviante normen die door de dader worden onderschreven, maar directe informatie hierover is niet systematisch uit aangiftedossiers af te leiden. Om die reden hebben de hierna afgeleide hypothesen betrekking op indirecte indicatoren voor deze theoretische concepten, zoals leeftijd, etniciteit en pleegplek.

Gelegenheidstheorie

Wapens kunnen worden gezien als hulpmiddelen om de daad van geweldpleging beter te realiseren. In die zin kan het besluit om wel of geen wapen te gebruiken als de uitkomst worden gezien van een afweging door de dader van de kosten en baten van beide gedragsopties. Deze afweging wordt beïnvloed door de beschikbaarheid

van een wapen en de fysieke 'kwetsbaarheid' van zowel doelwit als dader. Het uitgangspunt van de gelegenheidstheorie is dat de kans op wapengebruik hoger zal zijn, naarmate de beschikbaarheid van wapens groter, de fysieke kwetsbaarheid van de dader groter, en de kwetsbaarheid van het doelwit geringer is. Daarnaast speelt de pakkans mogelijk een rol, als wordt aangenomen dat daders meer risicomijdend zijn naarmate het delict dat zij plegen ernstiger is, zoals bij geweld met behulp van een wapen. Dat impliceert dat wapengebruik waarschijnlijker wordt, naarmate er minder sociale controle is.

Om deze algemene aannames in het gelegenheidsmodel empirisch te toetsen, dienen zij 'vertaald' te worden naar concrete omstandigheden die een indicator vormen voor een verhoogde gelegenheid tot wapengebruik. Ten eerste is wapenbezit een belangrijke factor die bepalend is voor de beschikbaarheid van wapens tijdens een geweldssituatie. Overigens is wapenbezit niet alleen afhankelijk van wapens die door de dader doelbewust zijn aangeschaft (zoals een mes), maar ook van de mogelijkheid wapens ter plekke te 'improviseren' door aanwezige voorwerpen te gebruiken, zoals een stoeptegels of tuingereedschap. Van der Laan en Nijboer (2000) hebben het hierbij over 'gelegenheidswapens'.

Uit eerder onderzoek is gebleken dat wapenbezit bovengemiddeld hoog is onder bepaalde sociale groepen: mannen, jongeren, drugsgebruikers en allochtonen (Spapens & Bruinsma, 2002; Wilcox & Clayton, 2001). Om deze reden kan volgens de 'beschikbaarheidsaanname' worden uitgegaan van een verhoogde kans op wapengebruik door deze groepen tijdens geweldpleging. Ook bij incidenten die worden gepleegd door een groep is de kans op de beschikking over een wapen groter dan bij een solodader.

Daarnaast is de fysieke kwetsbaarheid van de dader mogelijk van belang om te verklaren waarom hij/zij hulpmiddelen nodig heeft om geweld te plegen. Een wapen zal sneller worden ingezet indien de dader relatief weinig fysieke kracht heeft. Vanuit dit oogpunt wordt verwacht dat de kans op wapengebruik geringer is indien sprake is van een mannelijke dader en van een jongvolwassen dader. Drugsverslaafde daders zouden juist eerder een wapen kunnen grijpen om ondanks hun fysieke gesteldheid toch op effectieve wijze geweld te plegen. Indien er sprake is van een groep daders, wordt er vanuit deze aanname van uitgegaan dat groepsformatie gepaard gaat met meer kans op fysieke dominantie over het doelwit, wat wapengebruik minder noodzakelijk maakt.

Andersom is de kans op wapengebruik groter indien het doelwit juist wel beschikt over fysieke kracht. Over het algemeen zal de kwetsbaarheid van doelwitten geringer zijn indien zij zich in een groep bevinden en wordt daarom in vergelijking met 'solodoelwitten' een hogere kans op wapengebruik verwacht. Een soortgelijke hypothese geldt voor geweldsdelicten waarbij sprake is van een mannelijk doelwit of een jongvolwassen doelwit. Zo blijkt inderdaad uit resultaten van de Amerikaanse slachtofferenquête NCVS dat het relatieve risico op geweld met gebruik van een wapen groter is bij mannelijke slachtoffers (Perkins, 2003).

Ten slotte is de pakkans mogelijk ook van belang. Indien interventiemogelijkheden voor derden ontbreken, wordt verwacht dat de kans groter is dat zwaardere middelen, zoals wapens, worden ingezet tijdens het delict. Vanwege de geringere pakkans

wordt aangenomen dat er meer wapengebruik zal zijn als dader(s) en slachtoffer(s) elkaar niet kennen, het delict in of om het huis van een van de betrokkenen plaatsvindt, of indien het delict plaatsvindt op een tijdstip waarop het donker is.

Subculturele theorie

Volgens deze theorie heeft het gebruik van een wapen vooral een symbolische waarde voor de dader(s), waaraan binnen de eigen groep sociale status kan worden ontleend (Anderson, 1999; Van San, 1998). Het gebruik van geweld en van wapens in het bijzonder vormt een manier om durf te tonen en een imago van hardheid in stand te houden binnen de eigen sociale omgeving. Een reden hiervoor kan zijn dat het de dader ontbreekt aan mogelijkheden om deze te bevestigen via reguliere middelen, zoals een baan. Deze interpretatie van het subculturele perspectief vertoont duidelijke verwantschap met de strain-/anomietheorie van Merton (1957). Overigens geven Wilkinson en Fagan (2001) aan dat gelegenheidsfactoren, zoals de beschikbaarheid van wapens, van invloed kunnen zijn op de identiteitsvorming van jongeren. Juist in de achterstandsbuurten van grote Amerikaanse steden, waar sprake is van veel criminaliteit, is het met het oog op zelfbescherming van belang zich een identiteit aan te meten die gekenmerkt wordt door het afdwingen van respect via wapengebruik.

Verschillende sociale kenmerken van daders kunnen het risico vergroten dat wapens voor hen een middel vormen ter ondersteuning van de sociale identiteit. Ten eerste blijkt uit de literatuur dat het gebruik van wapens een 'mannelijke' aanleg is. Zowel onder de totale groep geweldplegers als onder degenen die een wapen gebruiken, zijn mannen oververtegenwoordigd (Spapens & Bruinsma, 2002; Wilcox & Clayton, 2001). Dit sluit aan bij de subculturele hypothese dat vooral voor mannen het handhaven van een dominant imago van belang is en dat de kans op wapengebruik bij hen daardoor groter is. Ten tweede zijn er aanwijzingen dat (vuur)wapengebruik geconcentreerd is in de levensfase van jongvolwassenheid (Spapens & Bruinsma, 2002). Vanuit het subculturele perspectief kan worden aangenomen dat wapengebruik vooral in deze fase kan dienen als doel om serieus genomen te worden. Ten derde is het mogelijk dat bij geweld in groepsverband (Weerman, 2003) de daders ten opzichte van elkaar hun imago als *tough guy* willen benadrukken via wapengebruik. In vergelijking met incidenten gepleegd door soldaders zou wapengebruik dan ook vaker voorkomen. Ten vierde duiden verschillende studies op een grotere prevalentie van bezit en gebruik van vuur- en steekwapens onder niet-westerse groepen (Anderson, 1999; Van San, 1998). Ook hier liggen mogelijk subculturele aspecten aan ten grondslag. De verklaring zou in dat geval zijn dat de sociaal-economische achterstandspositie van relatief veel allochtonen (SCP, 2005) voor deze groep leidt tot een verhoogde kans op statusverwerving via onconventionele middelen, zoals het gebruik van wapens.

Samenvattend

De gelegenheidstheorie en de subculturele theorie wijzen uiteenlopende factoren aan die van invloed zijn op wapengebruik. Waar de subculturele theorie zich richt op de

invloed van daderkenmerken, gaat de gelegenheidstheorie ook in op kenmerken van het doelwit en de omringende omgeving. Verder zijn enkele tegengestelde hypothesen uit deze theorieën afgeleid. Zowel de beschikbaarheidshypothese uit de gelegenheidstheorie als de subculturele hypothese komen tot de voorspelling dat mannelijke en jongvolwassen daders een grotere kans lopen een wapen te gebruiken, terwijl de kwetsbaarheidshypothese veronderstelt dat hun kans op wapengebruik juist kleiner is. Hetzelfde geldt voor geweld gepleegd door een groep daders: de subculturele theorie en de beschikbaarheidshypothese gaan uit van een grotere kans op wapengebruik, terwijl de hypothese over de kwetsbaarheid van de dader juist tot de tegenovergestelde voorspelling komt. In dit artikel zullen deze verschillende hypothesen worden getoetst. Tabel 1 biedt een overzicht van de hypothesen over wapengebruik.

Tabel 1: Overzicht hypothesen omtrent de kans op wapengebruik

	Gelegenheidstheorie				Subculturele theorie
	Beschikbaarheid wapen	Kwetsbaarheid dader	Geringe kwetsbaarheid slachtoffer	Gebrek aan sociale controle	
<i>Dader</i>					
Man	+	-			+
Jong	+	-			+
Allochtoon	+				+
Drugsgebruik	+	+			
Meer dan één	+	-			+
<i>Slachtoffer</i>					
Man			+		
Jong			+		
Meer dan één			+		
<i>Situatie</i>					
Onbekenden				+	
In huis				+	
Donker				+	

Letsel door geweld

Uit onderzoek naar geweldsletsel blijkt dat verschillende situationele factoren de gewelddadigheid van de dader beïnvloeden. Zo neemt de kans op letsel van het doelwit toe in geval van meerdere geweldplegers (Baumer e.a., 2003). Verder blijkt bij mishandeling van vrouwen door onbekende daders dat de kans op letsel wordt vergroot indien het slachtoffer zich fysiek verzet, maar juist wordt verkleind bij passief verzet, door op de dader in te praten (Bachman e.a., 2002).

Ook het gebruik van wapens kan de kans op letsel van het slachtoffer beïnvloeden. Dat deze invloed niet eenduidig is, blijkt uit onderzoek van Kleck en McElrath (1991). Hieruit komt naar voren dat het plegen van geweld in fasen verloopt, waarbij wapens per fase een andere uitwerking hebben. In de eerste fase gaat de dader ofwel over tot het maken van fysiek contact of tot dreiging met geweld. Het maken van fysiek contact bleek minder voor te komen bij daders met een vuur- of steekwapen dan bij ongewapende daders. Een verklaring hiervoor is dat een dreiging effectiever is indien deze gepaard gaat met wapengebruik; fysiek contact is dan minder noodzakelijk om het beoogde doel te bereiken.

Indien er fysiek contact wordt gemaakt, is er vervolgens een tweede fase waarin de dader via het uitgeoefende geweld invloed heeft op de mate waarin het slachtoffer letsel ondervindt. In deze fase bleek de kans op verwondingen bij het gebruik van een vuurwapen *minder* groot dan bij de afwezigheid van een wapen. Dit zou kunnen doordat vuurwapens in 'moeilijker' situaties worden ingezet dan wapenloos geweld (bijv. schieten op grote afstand). Steek- en overige wapens bleken echter gepaard te gaan met een grotere kans op letsel dan incidenten zonder wapens. Verder bleek dat indien het slachtoffer letsel had opgelopen, dit *vaker* de dood tot gevolg had bij gebruik van een vuur- of steekwapen (zie ook Felson & Messner, 1996). Ook in het huidige onderzoek wordt nagegaan in hoeverre de aanwezigheid van wapens in geweldssituaties samenhangt met de kans op fysiek contact (versus bedreigen) en de kans op letsel van het slachtoffer.

Data

In dit artikel wordt gebruik gemaakt van dossiergegevens over geweldsmisdrijven. Het gaat daarbij om alle aangiftes van mishandeling, bedreiging, openlijk geweld en straatroof die in drie buurten in Rotterdam-Zuid zijn geregistreerd in 2002 en 2003. Deze buurten kenmerken zich door een benedengemiddeld inkomensniveau en een bovengemiddeld percentage etnische minderheden. Aan de hand van een gestructureerde checklist zijn 827 dossiers van aangifte met het relaas van de aangever¹ beoordeeld op kenmerken van de daders, slachtoffers, sociale context en pleegwijze. De twee auteurs van dit artikel hebben deze beoordelingen uitgevoerd; voor tien geweldsincidenten is vastgesteld of hun beoordelingen van kenmerken in het dossier onderling consistent waren. Voor de hierna besproken kenmerken werden geen verschillen in beoordelingen gevonden.

In 37 gevallen waren er meerdere aangiftes van één delict. Verder bleek uit inspectie van 53 gevallen van straatroof dat er geen sprake was van (dreiging met) geweld. Negentig aangiftes konden daarom worden verwijderd. Bij de overgebleven 737 aangiftes bleek in 84 gevallen zoveel informatie te ontbreken, dat ook deze niet werden meegenomen in de analyse. De netto steekproef komt daarmee uit op 653 geweldsincidenten. Hiervan is 26 procent geregistreerd onder bedreiging, 42 procent onder mishandeling, 27 procent onder straatroof en 5 procent onder openlijk geweld.

1 Aanvullende informatie, die uit het relaas van een aangehouden verdachte zou kunnen worden opgemaakt, stond voor dit onderzoek helaas niet tot onze beschikking.

Operationalisering

In het aangiftedossier werd beoordeeld of een wapen werd gebruikt om bedreiging of fysieke geweldpleging mee uit te oefenen. In 34 procent van de 653 gevallen was sprake van wapengebruik.² In 16 procent van alle gevallen ging het om een mes, in 5 procent om een vuurwapen en in 15 procent om een ander wapen (in 16 gevallen werd meer dan één wapen gebruikt). Ook het gebruik van geweld tegen het slachtoffer werd per dossier beoordeeld, waarbij sprake moest zijn van duidelijk fysiek contact, geïnitieerd door de dader(s). Dit deed zich voor in 69 procent van de gevallen (N=446). Ook werd beoordeeld of het slachtoffer melding maakte van letsel in de vorm van aanhoudende pijn, kneuzingen en/of wonden. In 67 procent van de incidenten met fysiek contact was dit het geval.

Verschillende daderkenmerken werden in het dossier beoordeeld. Allereerst het *geslacht van de dader(s)*. Hiervoor is een variabele aangemaakt die aangeeft of sprake was van ten minste één mannelijke dader. In 31 procent van de gevallen was sprake van meerdere daders; hierbij kon niet altijd gesproken worden van hét geslacht van dé daders. Om informatie over de *leeftijd van de dader* op te nemen werd bij meerdere daders gebruik gemaakt van de leeftijd van de oudste dader waarvan een leeftijd bekend was.³ Deze leeftijd werd voor aangehouden verdachten bepaald op basis van hun geboortedatum en voor niet-aangehouden verdachten op basis van de schatting van de leeftijd door de aangever. Voor 554 geweldsincidenten kon op deze manier de (geschatte) leeftijd van de (oudste) dader worden bepaald. Voor de overige 99 incidenten met ontbrekende gegevens werd de leeftijd van de oudste dader geschat.⁴ Omdat wordt aangenomen dat er een niet-lineair leeftijdseffect is op wapengebruik, wordt van deze (gecentreerde) variabele ook een kwadraatterm in de regressievergelijking opgenomen. Verder werd beoordeeld of er aanwijzingen waren dat ten minste één van de betrokken daders behoorde tot een *niet-westerse groep*. Voor aangehouden verdachten gebeurde dit op basis van de naam, voor niet-aangehouden verdachten werd de omschrijving van het uiterlijk van de verdachte door de aangever gebruikt. In het dossier werd ook bekeken of er aanwijzingen waren dat de dader *onder invloed was van drugs* of bij de politie te boek stond als drugsverslaafde. Een laatste dadergerelateerd kenmerk was of het delict in *groepsverband* werd gepleegd (1) of niet (0).

- 2 Het percentage wapengebruik onder de 44 verwijderde gevallen, waarvan bekend was of er een wapen was gebruikt, wees hier niet significant van af: 32 procent ($p=.77$).
- 3 De analyses zijn ook uitgevoerd met een variabele die niet de leeftijd van de oudste dader, maar de gemiddelde leeftijd van de daders meet. Omdat deze twee leeftijdskenmerken zeer sterk correleren ($r=0.98$), levert dit geen noemenswaardig andere resultaten op. Gekozen is voor de leeftijd van de oudste dader, omdat verondersteld wordt dat indien er sprake is van een groep de oudste dader het meest invloedrijk is met betrekking tot de wijze van geweldpleging.
- 4 De leeftijd van de oudste dader werd via een regressieanalyse voorspeld op basis van de volgende delictkenmerken (regressiegewicht tussen haakjes; $R^2 = 0.28$): geweld in de huiselijke sfeer (4.29), geweld tussen buurtbewoners (12.12), aanwijzingen dat een dader onder invloed was van alcohol (6.51) of drugs (-4.27), aanwijzingen dat een dader behoorde tot een niet-westerse etnische groep (-2.44), misdrijf alleen gepleegd (3.97), dader en slachtoffer bekenden van elkaar (2.78).

Overigens moet worden vermeld dat het gebruik van inschattingen van daderkenmerken door het slachtoffer (zoals bij leeftijd en etniciteit) het risico met zich meebrengt dat zij niet correct zijn, te meer omdat de inschatting in een stressvolle situatie plaatsvond. Er is op twee manieren met dit probleem om te gaan. Zaken waarbij informatie is verkregen via schattingen (omdat er geen verdachte is aangehouden) kunnen ongebruikt blijven, maar hiermee wordt een selectieve groep zaken verwijderd: vooral gevallen van straatroof en ander geweld tussen onbekenden. Als de schattingen wel gebruikt worden, kan worden nagegaan of de relatie van leeftijd en etniciteit met de afhankelijke variabelen verschilt tussen de zaken waarbij deze kenmerken gebaseerd zijn op schattingen en officiële aangiftegegevens. Uit aanvullende analyses bleken deze verschillen er niet te zijn.⁵ Dit wijst erop dat het gebruik van deze schattingen niet leidt tot een vertekening van de resultaten.

Een eerste slachtofferkenmerk dat in de dossiers werd beoordeeld, was het *geslacht*. Ook hierbij werd een dummyvariabele aangemaakt die aangeeft of er ten minste één mannelijk slachtoffer betrokken was bij het incident. De *leeftijd* van het doelwit werd vastgesteld via de in het dossier vermelde geboortedatum. Evenals bij daders werd bij meerdere slachtoffers (11 procent van alle incidenten) gebruik gemaakt van de leeftijd van het oudste slachtoffer. Een derde doelwitgerelateerd kenmerk betrof of er sprake was van meer dan één slachtoffer (1) of niet (0).

Tot slot werden ook gegevens verzameld over de situationele kenmerken van het misdrijf. Ten eerste werd beoordeeld of uit het dossier bleek dat de betrokkenen *onbekenden* voor elkaar waren (1) of elkaar al eerder hadden ontmoet (0). Ten tweede werd bekeken of het delict werd gepleegd *in of nabij het huis van dader of doelwit*. Ten derde werd aan de hand van het tijdstip en de maand waarin het delict plaatsvond, beoordeeld of het geweld plaatsvond terwijl het buiten *donker* was (1) of licht (0). Hiervoor werd gebruik gemaakt van een schema van het KNMI, waarin per dag van het jaar de zonsopgangs- en zonsondergangstijden staan vermeld (zie <http://www.knmi.nl>). Tot slot werd de *aard van het misdrijf* vastgesteld: straatroof, geweld in de huiselijke sfeer of andersoortig geweld. Als controlevariabele werd opgenomen of voor het delict een verdachte werd aangehouden (56 procent van de delicten). Tabel 2 biedt een overzicht van de variabelen.

Methode

In de logistische regressieanalyses worden drie afhankelijke variabelen onderscheiden: wapengebruik (ja/nee), fysiek geweld (ja/nee), en letsel slachtoffer (ja/nee). De regressiecoëfficiënten geven aan in welke mate de log-odds op de afhankelijke variabele veranderen met een verandering van één eenheid in de onafhankelijke variabele. De toets op significantie was eenzijdig, indien er sprake was van een eenduidige hypothese; in alle overige gevallen werd tweezijdig getoetst. Een inspectie van de VIF-scores gaf voor alle gepresenteerde analyses aan dat er geen sprake was van multicollineariteitsproblemen ($VIF < 3$). De analyse met letsel van

5 Dit is nagegaan door interactietermen aan het model toe te voegen van leeftijd en etniciteit dader met de dummyvariabele 'aangehouden verdachte'.

Tabel 2: Gemiddelde, standaarddeviatie, minimum en maximum van de variabelen

	Gemiddelde	Standaarddeviatie	Minimum	Maximum
<i>Uitkomsten</i>				
Wapengebruik	0.34	0.47	0	1
Fysieke aanval	0.69	0.46	0	1
Letsel slachtoffer (bij fysieke aanval, N=446)	0.67	0.47	0	1
<i>Kenmerken dader(s)</i>				
(Ten minste één) man	0.93	0.25	0	1
Leeftijd (oudste) dader	29.47	10.80	9	67
Aanwijzing betrokkenheid allochtone dader	0.74	0.44	0	1
Aanwijzing drugsverslaving	0.06	0.25	0	1
Groepsverband	0.31	0.46	0	1
<i>Kenmerken slachtoffer(s)</i>				
(Ten minste één) man	0.56	0.50	0	1
Leeftijd (oudste) slachtoffer	33.38	14.58	7	82
Groepsverband	0.11	0.32	0	1
<i>Kenmerken situatie</i>				
Relatie: onbekenden	0.47	0.50	0	1
In huis dader of slachtoffer	0.32	0.47	0	1
Donker	0.38	0.49	0	1
Type delict: Straatroof	0.26	0.44	0	1
Type delict: Geweld in huiselijke sfeer	0.25	0.43	0	1
Aangehouden verdachte	0.56	0.50	0	1
<i>Wapen</i>				
Steekwapen	0.16	0.37	0	1
Vuurwapen	0.04	0.22	0	1
Ander wapen	0.15	0.35	0	1

het slachtoffer als afhankelijke variabele wordt uitgevoerd op de selectie delicten waarbij fysiek geweld is uitgeoefend (N=446). Indien er geen fysiek geweld werd uitgeoefend, was er immers automatisch geen sprake van letsel. Door dergelijke selectieprocedures kunnen regressiecoëfficiënten overigens worden beïnvloed.

vloed indien de kans om tot de selectie te behoren systematisch gerelateerd is aan bepaalde kenmerken. Heckman (1979) heeft een procedure voorgesteld om hiervoor te corrigeren, maar Stolzenberg en Relles (1997) tonen aan dat deze procedure soms leidt tot een verslechtering van de schattingen van regressiecoëfficiënten. Vooral bij kleine steekproeven, zoals hier het geval is, wordt het gebruik van de Heckman-procedure afgeraden, gezien de collineariteitsproblemen die dit vaak oplevert. Daarom is een dergelijke correctievariabele niet toegevoegd.

Resultaten

Tabel 3 geeft de resultaten weer van de logistische regressie-analyses met wapengebruik als afhankelijke variabele. In de eerste kolom worden de resultaten weergegeven van de analyse op alle geweldsmisdrijven samen. Hieruit blijkt dat allochtone daders en daders waarvan het vermoeden bestaat dat zij een drugsverslaving hebben, vaker een wapen gebruiken. Aan de slachtofferkant blijken de betrokkenheid van een mannelijk doelwit en de aanwezigheid van meerdere slachtoffers de kans op wapengebruik eveneens te verhogen. Wapengebruik is echter niet afhankelijk van de leeftijd van dader of slachtoffer, noch van het geslacht van de dader(s). Ook situationele kenmerken zijn niet aan deze beslissing gerelateerd.

In de volgende kolommen van tabel 3 worden de resultaten weergegeven van modellen op specifieke vormen van geweld: straatroof, geweld in de huiselijke sfeer en overig geweld.⁶ Hierbij zijn verschillen waar te nemen in de samenhang met wapengebruik. Bij *straatroof* is de relatie met de leeftijd van de dader positief, in tegenstelling tot de andere twee delicten. Een nadere inspectie van de leeftijdsverdeling voor straatroof leert dat de daders van dit type geweldsmisdrijf vaak jong zijn: bij 50 procent van de straatrovers is de (oudste) dader jonger dan 20 jaar. Daar waar de (oudste) dader tussen de 25 en 35 jaar is, is de kans op wapengebruik bij straatroof het grootst. Verder is voor dit delict alleen de aanwezigheid van een mannelijk doelwit een kenmerk dat het risico op wapengebruik verhoogt. Wapengebruik bij *geweld in de huiselijke sfeer* komt vooral voor, indien er indicaties zijn dat de dader een drugsprobleem heeft, bij een mannelijk slachtoffer en als er meerdere doelwitten bij betrokken waren. Naarmate het slachtoffer van huiselijk geweld ouder is, neemt de kans op wapengebruik af. Nadere analyse laat zien dat vooral slachtoffers tussen de 20 en 30 jaar een relatief groter risico lopen om bij huiselijk geweld met een wapen geconfronteerd te worden dan oudere slachtoffers. De overige kenmerken vertoonden geen significante samenhang bij deze geweldscategorie.

Voor *overig geweld* komt het gebruik van wapens niet alleen vaker voor onder allochtone daders en drugsverslaafde daders, maar ook indien het geweld door een groep daders is gepleegd. Verder blijkt bij deze categorie ook het aantal doelwitten van belang: indien er sprake is van een groep slachtoffers, wordt de kans op wapengebruik groter.

6 Niet alle predictoren uit het eerste model werden voor deze delict-specifieke vergelijkingen opgenomen, wegens een gebrek aan variantie. Zo is het voor straatroof bijvoorbeeld niet zinvol om te controleren of het delict in het huis van één van de betrokkenen plaatsvond.

Tabel 3: Logistische regressie van wapengebruik op dader-, doelwit en situationele kenmerken (ongestandaardiseerde coëfficiënten)

	Alle geweldsmisdrijven	Type geweld		
		Straatroof	Geweld in huiselijke sfeer	Overig geweld
Constante	-1.93**	-2.33**	-2.62**	-1.47
<i>Kenmerken dader(s)</i>				
(Ten minste één) man	0.07	-	0.88	-0.12
Leeftijd (oudste) dader	0.21	0.10**	-0.00	-0.01
(Leeftijd (oudste) dader) gekwadrateerd	-0.00	0.00	-0.00	0.00
Aanwijzing betrokkenheid allochtone dader	0.73**	0.73	0.70	0.66*
Aanwijzing drugsverslaving	1.46**	-	0.99*	2.04**
Groepsverband	0.32	0.06	-1.94	0.64*
<i>Kenmerken slachtoffer(s)</i>				
(Ten minste één) man	0.79**	1.86**	1.26*	0.42
Leeftijd (oudste) slachtoffer	-0.01	0.00	-0.05*	0.00
(Leeftijd (oudste) slachtoffer) gekwadrateerd	0.00	-0.00	0.00	0.00
Groepsverband	0.63*	0.80	1.36*	0.69*
<i>Kenmerken situatie</i>				
Relatie: onbekenden	-0.29	0.25	-	-0.35
In huis dader of slachtoffer	0.22	-	0.24	0.01
Donker	0.19	0.62	-0.30	0.30
Type delict: Straatroof	0.36	-	-	-
Type delict: Geweld in huiselijke sfeer	-0.07	-	-	-
Type delict: Overig geweld (referentiecategorie)	-	-	-	-
Aangehouden verdachte	-0.07	0.39	0.01	-0.20
<i>Nagelkerke R²</i>	0.14	0.27	0.25	0.14
<i>N</i>	653	172	163	328

** p<.01; * p<.05

Tot slot staan in tabel 4 de resultaten vermeld van analyses waarin wordt gekeken naar het verloop van het geweldsincident. Ten eerste: is er sprake geweest van fysiek contact dat gericht was op geweld of bleef de interactie beperkt tot dreigen met geweld door de dader? Ten tweede: indien er sprake was van fysiek contact, heeft dit geresulteerd in letsel voor het slachtoffer? Uit de resultaten van de eerste analyse blijkt dat vooral de aanwezigheid van een wapen samenhangt met fysiek contact. De kans hierop is kleiner indien de dader een mes gebruikt, en vooral indien hij/zij een vuurwapen gebruikt. Deze kans is echter groter als er een ander wapen dan een steek- of vuurwapen wordt gebruikt, zoals een stuk gereedschap of een knuppel (zie ook Kleck & McElrath, 1991). Hierbij moet wel worden aangekend dat het contact niet altijd door middel van het wapen plaatsvond: soms werd het slachtoffer gewoon met de handen vastgegrepen of geslagen, en niet met behulp van het aanwezige wapen. Niettemin duidt het gevonden effect erop, dat geweldplegers zich anders gedragen indien tijdens het incident een wapen aanwezig is.

Ook laten de resultaten zien dat er een samenhang is tussen letsel van het slachtoffer en de aanwezigheid van wapens. Voor zowel vuurwapens als 'overige' wapens wordt een hogere kans op letsel gevonden in vergelijking met incidenten waarbij een steekwapen of geen wapens aanwezig waren. Opnieuw wordt benadrukt dat het letsel niet per se door het wapen zelf hoeft te zijn veroorzaakt.

De rol van wapens bij geweldpleging

Uit dossieronderzoek van een steekproef van ongeveer 650 aangiftes van geweldsincidenten in drie Rotterdamse buurten blijkt dat in ongeveer één op de drie gevallen een wapen werd gebruikt door de dader(s). Hoewel niet uit te sluiten valt dat vooral incidenten worden gemeld bij de politie waarbij een wapen is gebruikt, lijken wapens niettemin een belangrijke rol te spelen bij de wijze van geweldpleging. Wapengebruik werd hierbij in brede zin opgevat: zowel steek- en vuurwapens als andere hulpmiddelen. Er werd onderzocht welke omstandigheden vaker samen gaan met het gebruik van wapens en hoe de aanwezigheid van wapens gerelateerd was aan het verloop van het geweldsincident. Werd er daadwerkelijk fysiek geweld uitgeoefend, of bleef de interactie beperkt tot bedreiging? En indien er sprake was van fysiek geweld: werd bij incidenten met wapens vaker letsel door het slachtoffer gemeld dan bij incidenten zonder wapens?

Wapengebruik bleek vaker voor te komen bij incidenten waarbij sprake is van betrokkenheid van een allochtone dader, een drugsverslaafde dader, een mannelijk slachtoffer en een groep slachtoffers. Bij 'overig geweld' (geen straatroof of huiselijk geweld) bleek dat wapens vaker worden ingezet als er sprake is van meerdere daders. Situationele kenmerken, zoals of het incident in het donker plaatsvond en of dader en slachtoffer elkaar kenden, bleken niet gerelateerd aan wapengebruik. Opmerkelijk genoeg werd ook tussen mannelijke en vrouwelijke daders geen verschil gevonden in de prevalentie van wapengebruik, mogelijk als gevolg van het feit dat geweldplegende vrouwen een aparte selectie vormen, die relatief snel wapens gebruikt.

Tabel 4: Logistische regressie van letsel slachtoffer op dader-, slachtoffer-, situatie-kenmerken en wapengebruik (ongestandaardiseerde coëfficiënten)

	Fysiek contact	Letsel
Constance	1.62**	1.16*
<i>Kenmerken dader(s)</i>		
(Ten minste één) man	-1.11*	-0.56
Leeftijd (oudste) dader	-0.00	0.00
Aanwijzingen betrokkenheid allochtone dader	0.35	0.24
Aanwijzingen drugsverslaving	-0.05	0.82
Groepsverband	0.46	-0.31
<i>Kenmerken slachtoffer(s)</i>		
(Ten minste één) man	0.02	0.15
Leeftijd (oudste) slachtoffer	0.00	0.00
Groepsverband	-0.13	0.09
<i>Kenmerken situatie</i>		
Relatie: onbekenden	-0.14	-0.10
In huis dader of slachtoffer	-0.47	0.63
Donker	0.35	0.36
Type delict: Straatroof	0.45	-1.67**
Type delict: Geweld in huiselijke sfeer	0.30	0.14
Type delict: Overig geweld (referentiecategorie)	-	-
Aangehouden verdachte	-0.13	0.01
<i>Wapen</i>		
Geen wapen (referentiecategorie)	-	-
Steekwapen	-0.73**	0.25
Vuurwapen	-2.17**	1.36*
Ander wapen	0.82**	0.91**
<i>Nagelkerke R²</i>	0.16	0.32
<i>N</i>	647	446

** p<.01; * p<.05

De resultaten wijzen er ook op dat de aanwezigheid van wapens samenhangt met het verloop van geweldsincidenten. Het uitoefenen van fysiek geweld is minder waarschijnlijk indien er een steek- of vuurwapen in het spel is. In vergelijking met delicten zonder wapen blijft het relatief vaak beperkt tot bedreiging van het slachtoffer. Mogelijk leiden deze wapens sneller tot een situatie waarin de

dader zijn beoogde doel bereikt en is fysieke geweldpleging niet nodig. De kans op fysiek geweld blijkt wel groter indien er van een ander type wapen sprake is. Wellicht komt deze bevinding voort uit (ongemeten) kenmerken van situaties waarin dit type wapens wordt gebruikt. Aangezien het hierbij soms om geïmproviseerde wapens gaat, zouden dit incidenten kunnen zijn waarbij de dader in het nauw wordt gebracht. Daarnaast bleek uit de resultaten dat als er eenmaal fysiek geweld was uitgeoefend, er vaker sprake was van letsel indien er een vuurwapen of een ander wapen dan een steekwapen werd gebruikt.

Verder onderzoek

Aanvullend onderzoek dient meer uitsluitsel te geven over de ernst van het letsel dat door verschillende typen wapens wordt aangebracht, bijvoorbeeld door dodelijke en niet-dodelijke geweldsdelicten te vergelijken (zie Felson & Messner, 1996; Kleck & McElrath, 1991).

Een beperking van de huidige studie is dat soms niet eenduidig wordt vastgesteld welke theorie wordt ondersteund: zowel vanuit de gelegenheidstheorie als de subculturele theorie wordt bijvoorbeeld verondersteld dat geweldplegers die in een groep opereren, vaker een wapen gebruiken dan solodaders. De empirische vaststelling dat dit inderdaad zo is, geeft nog geen uitsluitsel over het mechanisme dat eraan ten grondslag ligt: grotere beschikbaarheid van wapens bij groepen of een grotere kans op riskant gedrag ter bevestiging van de sociale (groeps)identiteit? Om hier meer inzicht in te krijgen is het van belang dat in toekomstig onderzoek directe indicatoren worden verzameld voor deze theoretische concepten, zodat een sterkere toetsing van hypothesen kan plaatsvinden. Overigens kan op onderwerpen met langere onderzoekstradities vaak een dergelijke 'evolutie' in hypothesetoetsing worden geconstateerd, bijvoorbeeld op het terrein van slachtofferschap. Nadat het eerste empirische onderzoek zich richtte op de samenhang van slachtofferschap met achtergrondkenmerken waarvan werd verondersteld dat zij een afspiegeling waren van leefstijl (Hindelang e.a., 1978) werd pas in latere studies ook de relatie onderzocht met directe metingen hiervan (Mustaine & Tewksbury, 1998).

Voor vervolgonderzoek op dit terrein is het interessant de hypothesen van de gelegenheidstheorie en de subculturele theorie te toetsen op allerlei andere vormen van geweldscriminaliteit, zoals opstootjes, nauwkeurig geplande bankovervallen en moord. In hoeverre speelt ook bij deze delicten mee dat het risico op wapengebruik afhankelijk is van factoren als de mate van bescherming die het slachtoffer ondervindt, de fysieke kwetsbaarheid van de dader en deviante normen omtrent het verkrijgen van status? Dergelijke algemene ideeën kunnen worden gebruikt om uiteenlopend gebruik van wapens tussen verschillende geweldsvormen mee te verklaren. Een ander interessant punt is in hoeverre elementen van de gelegenheidstheorie en de subculturele theorie onderling geïntegreerd kunnen worden bij de verklaring van wapengebruik. In hoeverre wordt er door uiteenlopende daders verschillend belang gehecht aan gelegenheidsfactoren? Is het gebruik van een wapen voor groepen daders die elkaar opjutten bijvoorbeeld minder afhankelijk van de kwetsbaarheid van het doelwit dan voor solodaders?

In toekomstig onderzoek zou ook aandacht moeten worden geschonken aan de invloed van aanvullende kenmerken op het verloop van het geweldsmisdrijf, zoals gedragingen van het slachtoffer tijdens het geweldsincident (Bachmann e.a., 2002) en omstanders (Phillips & Cooney, 2005). Interessante mogelijkheden liggen hierbij in enquêteonderzoek waarbij geweldplegers wordt gevraagd naar omstandigheden bij zowel gewelddadige als niet-gewelddadige incidenten.

Verder dient bij de huidige bevindingen te worden stilgestaan bij de mogelijke gevolgen van de selectiviteit van politiegegevens. De reële mogelijkheid dat incidenten met wapens vaker bij de politie worden gemeld is op zichzelf niet problematisch, maar wel moet worden nagegaan of dit in *sterkere* mate het geval is voor bijvoorbeeld bedreigingen dan voor incidenten waarbij wel fysiek geweld werd uitgeoefend. Indien dat zo zou zijn, zou de suggestie worden gewekt dat wapens minder vaak tot geweld leiden, terwijl dit in feite is terug te voeren op uiteenlopend aangiftegedrag. Aan de andere kant blijkt bijvoorbeeld uit de surveyresultaten van Kleck en McElrath (1991) dat de determinanten van letsel bij geweldsmisdrijven niet anders zijn voor misdrijven waarvan bekend is dat ze zijn aangegeven bij de politie, in vergelijking met de resultaten voor alle geweldsmisdrijven. Ook voor Nederland kan hier aan de hand van slachtoffer-enquêtegegevens meer duidelijkheid over worden verkregen.

Verder zou de externe validiteit van deze resultaten nader moeten worden vastgesteld. Het huidige onderzoek heeft betrekking op geweldpleging in drie Rotterdamse buurten, die zich kenmerken door een benedengemiddeld inkomensniveau en een bovengemiddeld percentage etnische minderheden. Wellicht zijn de determinanten van wapengebruik en het verloop van geweldsincidenten niet hetzelfde in andere typen buurten, hoewel er geen inhoudelijke reden bestaat om daar bij voorbaat van uit te gaan. In dit verband is het relevant om te vermelden dat uit grootschalig Amerikaanse onderzoek van Baumer e.a. (2003) bleek dat in achterstandsbuurten weliswaar sprake was van een hoger niveau van wapengebruik, maar dat individuele kenmerken van de betrokkenen in verschillende typen buurten niet anders met wapengebruik samenhangen.

Op inhoudelijke gronden is er veel reden om aanvullend onderzoek te doen naar de aard van geweldsmisdrijven. De gevonden verbanden van dader-, doelwit en situationele kenmerken met de wijze waarop geweld gepleegd wordt, weerspreken het beeld van geweldpleging als volstrekt onvoorspelbaar fenomeen. Verschuivingen in de ernst van geweld die op macroniveau worden geconstateerd, kunnen daarom in toekomstig onderzoek in verband worden gebracht met de omstandigheden waaronder deze delicten plaatsvinden.

Literatuur

- Anderson, E. (1999). *Code of the street: Decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W.W. Norton.
- Bachman, R., Saltzman, L.E., Thompson, M.P. & Carmody, D.C. (2002). Disentangling the effects of self-protective behaviors on the risk of injury in assaults against women. *Journal of Quantitative Criminology*, 18, 135-157.

- Baumer, E., Horney, J., Felson, R. & Lauritsen, J.L. (2003). Neighborhood disadvantage and the nature of violence. *Criminology*, 41, 39-72.
- Beke, B.W.M.A., Haan, W.J.M. de & Terlouw, G.J. (2001). *Geweld verteld. Daders, slachtoffers en getuigen over geweld op straat*. Den Haag: WODC.
- Cohen, A.K. (1955). *Delinquent boys: the culture of the gang*. Glencoe: The Free Press.
- Cornish, D. (1994). The procedural analysis of offending and its relevance for situational crime prevention. In: R.V. Clarke (ed.), *Crime Prevention Studies, volume 3*. Monsey: Criminal Justice Press, 151-196.
- Felson, R. B. & Messner, S.F. (1996). To kill or not to kill? Lethal outcomes in injurious attacks. *Criminology*, 34, 519-545.
- Heckman, J. (1979). Sample selection bias as a specification error. *Econometrica*, 45, 153-161.
- Hindelang, M., Gottfredson, M. & Garofalo, J. (1978). *Victims of personal crime: An empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge: Ballinger Press.
- Kleck, G. & McElrath, K. (1991). The effects of weaponry on human violence. *Social Forces*, 69, 669-692.
- Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A. & Lozano, R. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: WHO.
- Laan, P. van der & Nijboer, J. (2000). Van zakmes tot pistool. Over jongeren en wapens in Nederland. *Tijdschrift voor Criminologie*, 42(2), 104-117.
- Merton, R.K. (1957). *Social theory and social structure*. Glencoe: The Free Press.
- Mustaine, E.E. & Tewksbury, R. (1998). Predicting risks of larceny theft victimization: A routine activity analysis using refined lifestyle measures. *Criminology*, 36, 829-857.
- Oskam, J.J., Kingma, J. & Klasen, H.J. (1994). Het gebruik van voorwerpen en wapens bij geweldsletsel. *Tijdschrift voor Criminologie*, 36(2), 120-128.
- Perkins, C. (2003). *Weapon use and violent crime*. Washington: U.S. Department of Justice.
- Phillips, S. & Cooney, M. (2005). Aiding peace, abetting violence: Third parties and the management of conflict. *American Sociological Review*, 70, 334-354.
- Sampson, R.J. & Laub, J.L. (1993). *Crime in the making: Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- San, M. van (1998). *Stelen en steken. Delinquent gedrag van Curaçaose jongens in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- SCP/WODC/CBS (2005). *Jaarrapport integratie 2005*. Den Haag: SCP.
- Spapens, A.C. & Bruinsma, M.Y. (2002). *Vuurwapens gezocht. Vuurwapengebruik, -bezit en -handel in Nederland 1998-2000*. Tilburg: IVA.
- Stolzenberg, R.M. & Relles, D.A. (1997). Tools for intuition about sample selection bias and its correction. *American Sociological Review*, 62, 494-507.
- Weerman, F.M. (2003). Co-offending as social exchange. Explaining characteristics of co-offending. *British Journal of Criminology*, 43, 398-416.
- Wells, W. & Horney, J. (2002). Weapon effects and the individual intent to do harm: Influences on the escalation of violence. *Criminology*, 40, 265-296.
- Wilcox, P. & Clayton, R.R. (2001). A multilevel analysis of school-based weapon possession. *Justice Quarterly*, 18, 509-541.
- Wilkinson, D.L. (2001). Violent events and social identity: Specifying the relationship between respect and masculinity in inner-city youth violence. *Sociological Studies of Children and Youth*, 8, 231-265.
- Wilkinson, D.L. & Fagan, J. (2001). What we know about gun use among adolescents. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4, 109-132.
- Wilsem, J. van (2004). Criminal victimization in cross-national perspective. *European Journal of Criminology*, 1, 89-109.